

You have downloaded a document from

The Central and Eastern European Online Library

The joined archive of hundreds of Central-, East- and South-East-European publishers, research institutes, and various content providers

Source: Anuarul Institutului de Istorie »George Barițiu« - Series HISTORICA
Yearbook of the Institute of History »George Barițiu« - Series HISTORICA

Location: Romania

Author(s): Cosmin Popa-Gorjanu

Title: Sinistras Novitates. Abuzurile din locurile de vamă și reacția sașilor din Sibiu în 1391
Sinistras novitates. Abuses at Customs Places and the Reaction of the Saxons from Sibiu in 1391

Issue: 60/2021

Citation style: Cosmin Popa-Gorjanu. "Sinistras Novitates. Abuzurile din locurile de vamă și reacția sașilor din Sibiu în 1391". Anuarul Institutului de Istorie »George Barițiu« - Series HISTORICA 60:15-28.
<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1018732>

SINISTRAS NOVITATES. ABUZURILE DIN LOCURILE DE VAMĂ ȘI REACȚIA SAȘILOR DIN SIBIU ÎN 1391*

Cosmin Popa-Gorjanu**

Abstract: *This paper analyzes the interaction between toll keepers and customs officials from Hungary and Transylvania and the merchants of Sibiu during the last decades of the fourteenth century and 1405. On 21 March 1391, King Sigismund of Luxemburg issued a charter of privileges allowing the merchants of Sibiu to pursue several actions while transiting customs places throughout the kingdom and at the same time abolished various rules and fines for trespasses newly introduced by the tollkeepers that were considered erroneas or sinistras novitates. During the next fifteen years, the text of this privilege was reissued five times either by King Sigismund of Luxemburg or by the Voivode of Transylvania highlighting an ongoing tension between the merchants and the tollkeepers. The discussion of this issue in the context of corruption and anticorruption measures in the medieval period indicates a case of abuse, followed by complaints of the victims, and normative intervention by the royal authority.*

Keywords: *abusive regulations, merchants, tollkeepers, Sibiu, Hungary, Transylvania*

În 21 martie 1391, aflându-se la Sibiu, regele Sigismund de Luxemburg a emis o hotărâre ce stipula o serie de acțiuni pe care negustorii și orașenii sibieni erau autorizați să le efectueze în momentul în care tranzitau punctele de vamă regale sau private¹. Concret, regele permitea negustorilor sibieni să-și lege animalele de povară de stâlpii, zidurile sau alte imobile aparținătoare vămilor, puteau de asemenea să depășească cu carele lor casa vămii, tot așa cum puteau să intre înarmați în clădirea vămii sau să nu se oprească la punctul de vamă, ci să trimită reprezentanți ai lor înainte sau după ce au ajuns la locul de popas al convoiului care să achite taxele vamale datorate. Toate aceste drepturi conferite de monarh negustorilor sibieni reprezentau în oglindă anularea unor măsuri de restricție sau reguli introduse de deținătorii de vămi și oficialii lor odată cu aplicarea de amenzi celor care le încălcau. Așadar, ceea ce din punctul de vedere al negustorilor era văzut drept *sinistras* sau *erroneas novitates*, așa cum vedem din document, erau condamnate acum ca atare și abolite de rege împreună cu sfatul regal, reprezentau de cealaltă parte, a vameșilor, tentative de dată recentă de introducerea unor reguli de tranzitare a locurilor de vamă care-i obligau pe negustori la respectarea unor restricții. Nu se poate însă evita suspiciunea că unele dintre acestea erau forme de

** Conf. univ.dr., Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia; e-mail: cosminpg@uab.ro

¹ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Franz Zimmermann, Carl Werner, Franz Müller, eds., Dritter Band 1391 bis 1415, Hermannstadt [Sibiu], Franz Michaelis, 1902, p. 7–10 [infra: *Urkundenbuch*, III].

„Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu». Series Historica”, tom LX, 2021, p. 15–28.

extorcere a unor venituri suplimentare de către deținătorii de vămi sau oficialii lor prin amendarea unor gesturi firești ale celor care tranzitau punctele de vamă. Aceste detalii semnalează o serie de interacțiuni care aveau loc în punctele de vamă, ridicând în același timp întrebări legate de identificarea gradului de răspândire a acelor practici, de antecedentele și, mai ales, de consecințele decretului regal.

Istoriografia dedicată funcționării vămilor oferă descrieri ale tipurilor de taxe vamale și descrieri generale ale sistemului de vămi, dar lipsesc reconstituiri sistematice ale interacțiunilor dintre oficialii vamali și negustori din care să aflăm mai multe detalii dinspre ambele tabere². Abuzurile reclamate de sibienii care s-au confruntat cu condițiile tranzitării locurilor de vamă din ultimele decenii ale secolului al XIV-lea mi-au atras atenția în contextul preocupărilor mele recente față de tema corupției și anticorupției medievale³. Corupția este înțeleasă uneori, în sens modern, ca utilizarea unei poziții de autoritate sau oficiale în scopul obținerii unor foloase personale sau abaterea de la o anumită conduită ca urmare a sau în scopul primirii unor câștiguri de vreun anumit fel⁴. Cazul pe care doresc să-l explorez în acest studiu se situează la limita a ceea ce se înțelege prin corupție, putând fi înțeles pe de-o parte, în sens pozitiv, ca o etapă de reglementare a procedurilor de tranzitare a punctelor de vamă chiar de slujbașii de la fața locului, constând din impunerea unor reguli de respectat de către călători, dar, din alt punct de vedere, regulile respective ridică semne de întrebare cu privire la intențiile celor care le-au gândit și pus în aplicare prin amendarea anumitor fapte. Între negustorii sibieni sau din alte orașe ardelenne și diferiți vameși au survenit contraziceri legate de noile reguli de urmat la tranzitarea vămilor, în care cei din urmă și-au aplicat soluțiile lor, impunând amenzi aducătoare de venituri, iar cei dintâi au procedat la demontarea acestora prin apelul la autoritatea regală și obținerea unor hotărâri de desființare a acelor inovații eronate sau înșelătoare (*sinistras novitates*).

Așadar, pornind de la informațiile diplomei regale din 21 martie 1391⁵, am încercat să aprofundez problemele întâmpinate de negustorii din Sibiu în

² James Masschaele, *Toll and Trade in Medieval England*, în vol. *Money, Markets and Trade in Late Medieval Europe: Essays in Honour of John H. A. Munro*, ed. by Lawrin Armstrong, Ivana Elbl, Marin M. Elbl, Leiden, Boston, Brill, 2007, p. 146–183.

³ Pentru o prezentare a istoriografiei temei, vezi Cosmin Popa-Gorjanu, *Corupția și anticorupția medievală în istoriografia recentă*, „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 20/I, (2016), p. 13–41; referitor la măsurile anticorupție medievale, vezi *Anticorruption in History: From Antiquity to the Modern Era*, eds.: Ronald Kroeze, André Vitoria, Guy Geltner, Oxford, Oxford University Press, 2018, p. 65–121.

⁴ Bruce Buchan, Lisa Hill, *An Intellectual History of Political Corruption*, New York, Palgrave Mcmillan, 2014, p. 46–67; Bruce Buchan, *Changing Contours of Corruption in Western Political Thought, c. 1200–1700*, în vol. *Corruption: Expanding the Focus*, eds. Manuhia Barcham, Barry Hindess, Peter Larmour, Canberra, ANU Press, 2012, p. 73–79.

⁵ La aceeași dată, prin altă diplomă, regele Sigismund a confirmat privilegiul comercial al regelui Ludovic de Anjou acordat sibienilor în 1370 (*Urkundenbuch III*, p. 4–5) și a reglementat raporturile sașilor cu nobilii din comitatele ardelenne. Vezi Cosmin Popa-Gorjanu, *Identitatea regională și nobilimea*

desfășurarea activităților lor comerciale așa cum au fost consemnate în actele privilegiale din deceniile precedente. De asemenea, întrucât conținutul diplomei respective a fost repetat în mai multe alte documente similare solicitate de reprezentanții sibienilor sau clujenilor din partea regelui până în 1405, am încercat să urmăresc și cariera ulterioară a actului regal de desființare a practicilor din vămi. Scopul diplomei a fost chiar desființarea acestor noi „inovații greșite” (*erroneas novitates*) anunțat chiar din preambulul diplomei⁶. Urmărirea acestui caz a necesitat o adâncire a documentării interacțiunilor negustorilor sibieni cu vameșii din diferite părți ale regatului și încercarea de a identifica traseele pe care aceștia întâmpinaseră greutățile reclamate pe baza documentelor din deceniile precedente, precum și motivele reconfirmărilor privilegiului respectiv în cursul anilor care au urmat. Articolul se concentrează asupra informațiilor despre experiențele negustorilor sași pe parcursul extinderii activităților lor comerciale în diferite părți ale regatului de la mijlocul secolului al XIV-lea până la emiterea actului din 21 martie 1391 și apoi asupra folosirii textului actului regal în cele șase confirmări ulterioare emise de rege și de voievodul Transilvaniei. Studiul este împărțit în prezentarea antecedentelor actului din 1391, apoi a conținutului și implicațiilor stipulațiilor acestuia și în cele din urmă a reconfirmărilor sale ulterioare în diferite forme până în 1405.

Vămile și oficialii lor

Funcționarea vămilelor și taxele vamale sunt descrise în general ca parte a istoriei economiei, acolo unde se analizează funcționarea comerțului intern și extern, reprezentând atât un indicator al nivelului de dezvoltare și diversificare a producției, cât și de creștere și intensificare a schimburilor sau aspecte ale relațiilor dintre state. Funcționarea din punct de vedere organizatoric a vămilelor în perioada medievală înfățișează un tablou divers, dar cel puțin în anumite privințe se pot identifica și caracteristici generale. O monografie recentă dedicată de Jessica L. Goldberg instituțiilor comerciale din Egiptul secolului al XI-lea arată că, deși punctele vamale erau numeroase în spațiul respectiv, organizarea lor nu era coordonată la nivel central, vameșii operând independent de autoritățile centrale⁷. Goldberg a semnalat de asemenea rolul important pe care-l jucau relațiile personale cu vameșii în obținerea unor tarife vamale preferențiale sau scăzute, situație care contrasta cu cele în care negustorii operau în zone unde nu aveau astfel de legături⁸.

ardeleană la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, „Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis”, 7 (2015), p. 303–305.

⁶ *Urkundenbuch*, III, p. 8: „Regie Dignitatis praefulgentius attollitur decor et ornatus, si eadem suorum fidelium subditorum commodis et utilitatibus invigilans providebit erroneas novitates abolendo, ut exinde ipsa gloriatur iidemque numero et fidelitate augeatur.”

⁷ Jessica L. Goldberg, *Trade and Institutions in the Medieval Mediterranean: The Geniza Merchants and their Business World*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 165.

⁸ *Ibidem*, p. 173.

Diverse incidente, în cursul cărora anumiți oficiali au urmărit obținerea unor avantaje pe seama negustorilor, au scos în evidență atât absența unui control birocratic eficient la nivel local, cât și pericolele reprezentate de astfel de deținători de putere⁹. Detaliile privind vămile din Egiptul secolului al XI-lea nu suplinesc absența informațiilor precise despre practicile din vămile din Transilvania și regatul Ungariei, dar sunt sugestive în ce privește modul de funcționare al acestora.

Pentru istoria economiei regatului medieval al Ungariei dispunem de lucrări de specialitate și de sinteză care includ pagini despre tipurile de taxe vamale încasate și modul de organizare a sistemului de vămi, rețeaua rutieră, punctele de trecere a cursurilor de apă, locurile de vamă de la graniță sau interne și proliferarea concesiilor privind drepturile de încasare a vămii¹⁰. Vămile regale au fost administrate din perioada arpadiană de comiți, care aveau dreptul la o treime din taxele plătite. Conform descrierilor din literatura de specialitate, pe căile terestre de comunicație călătorii plăteau taxe de drum (*tributum viae*), de asemenea, la poduri sau locuri de trecere a cursurilor de apă se plătea taxa de pod (*tributum pontis*) sau de transbordare pe bac. Pe căile navigabile se plătea *tributum navigii* sau taxa de port (*tributum in portu*). La acestea se adăugau taxele de târg (*tributum fori*) și taxele plătite la poarta cetăților pentru mărfurile transportate. Existau și vămile de graniță (se numeau *tributum porte*) care se plăteau la porțile de intrare în regat¹¹. Sibienii și negustorii ardeleni implicați în comerțul la distanță ar fi putut întâmpina greutățile reclamate în felurite astfel de locuri, dar cel mai probabil era vorba de vămile de tranzit.

Abuzurile sau actele de corupție comise în sfera rețelei de drumuri și măsurile de combatere adoptate de autoritatea regală au fost schițate într-o contribuție a Oanei Toda care a descris un evantai larg de procese și fenomene de ordin economic, legal, normativ, care a inclus și estimările legate de evoluția cazurilor celor mai frecvente de abateri înregistrate de izvoarele scrise¹². Astfel, dacă procesul de proliferare a locurilor de vamă a caracterizat a doua jumătate a secolului al XIII-lea, înființându-se vămi private prin concesiune regală, fără a fi justificate de necesitatea unor lucrări de construcție sau

⁹ *Ibidem*, p. 172.

¹⁰ În istoriografia românească, cel mai recent a tratat funcționarea drumurilor comerciale, și din perspectiva corupției și anticorupției, Oana Toda, *Abuse of power, corruption, and anticorruption in the functioning of the road system of medieval Transylvania*, „Annales Universitatis Apulensis, Series Historica”, 20/1 (2016), p. 41–60 [infra: Oana Toda, *Abuse of power ...*]; Mária Pakucs-Willcocks, *Dreptul de etapă al Sibiului în secolele XIV–XVII. Parcurusul secular al unei instituții medievale*, în vol. *Aut viam veniam aut faciam. In honorem Ștefan Andreescu*, editori Ovidiu Cristea, Petronel Zahariuc, Gheorghe Lazăr, Iași, Edit. Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2012, p. 191–204.

¹¹ Pentru modul de percepere a taxelor vamale în perioada arpadiană, vezi Magdolna Szilágyi, *Mobility, Roads and Bridges in Medieval Hungary*, și Boglarka Weisz, *Royal Revenues in the Árpadian Age*, în vol. *The Economy in Medieval Hungary*, Leyden-Boston, Brill, 2018, p. 75–76, 258–259; în capitolul lui András Kubinyi (p. 447) din același volum se semnală că încă nu există o monografie modernă cu privire la taxele vamale în Ungaria, făcându-se trimitere la o lucrare din 1933, Solyom (și Weisz pentru perioada arpadiană).

¹² Oana Toda, *Abuse of power ...*, p. 42–46.

întreținere, în perioada angevină această situație a determinat adoptarea unor măsuri regale de reformare a vămilor și desființare a celor „nefolositoare”. Toda remarca și faptul că din secolul al XV-lea numărul de documente care au înregistrat abateri ale oficialilor regali sau privați însărcinați cu strângerea taxelor vamale a crescut¹³.

Istoricul scutirilor de vamă ale sibienilor în perioada angevină

Examinarea documentelor reglementând cuantumul obligațiilor vamale pe care le plăteau sibienii în deceniile premergătoare actului regelui Sigismund din 1391 scoate la iveală pe de-o parte direcțiile de activitate comercială în care s-au angajat aceștia, precum și modelul de acordare a unor drepturi specifice, care se bazează pe imitație, ca și acordarea acelorași condiții de care deja se bucurau anumite comunități de negustori. Fără a divaga, trebuie spus că obținerea unor condiții vamale conform unui model dat corespunde modelului de răspândire a privilegiilor urbane, copiate și acordate unor comunități diferite la un moment dat prin referire la anumite modele de notorietate. Astfel, modelul obligațiilor fiscale ale negustorilor din Buda, precum și cele ale negustorilor din Cașovia, Cracovia și Levoča sunt invocate atunci când sibienii au solicitat dreptul de a desfășura activități de comerț în zonele de vest și nord ale regatului și în Polonia¹⁴.

Pe de altă parte, deja din 1351, sibienii au solicitat regelui Ludovic I sprijinul în vederea limitării confiscărilor sau opririi bunurilor lor în locurile de vamă. Regele Ludovic porunca tuturor deținătorilor de vămi și vameșilor lor să înceteze să poprească bunurile orașenilor și oaspeților din Sibiu, după ce aceștia își plățiseră vămile obișnuite: „Cum ipsi cives et hospites nostri cum rebus ipsorum mercimonialibus ad diversas partes regni nostri procederent, per nonnullos indebite molestarentur resque et bona eorundem calumpniose arestarentur, specialiter vero in locis tributorum.” Apoi, privilegiul regal afirmă: „cum nos predictos cives et hospites nostros indebite et calumpniose per quospiam non velimus perturbari et aggravari, volumus et vobis universis prelati, baronibus, comitibus, castellanis, nobilibus, officialibus et aliis cuiusvis status et preeminentie hominibus tributa habentibus eorumque tributariis, quibus presentes ostenduntur, firmo edicto regio precipientes mandamus quatenus predictos cives et hospites nostros de Cybinio ac eandem pertinentes, ad quascumque partes regni nostri et per quascumque vias, videlicet sive per alpes Mezes sive per Waradinum sive autem per Deuam, cum rebus ipsorum mercimonialibus processerint et transitum fecerint, iustis et consuetis tributis ipsorum persolutis, sine molestia et perturbatione aliquali abire permittatis, salvis rebus et personis, nec res et bona eorundem indebite et calumpniose arestare audeatis, nec etiam aliis permittatis.”¹⁵

¹³ *Ibidem*, p. 46.

¹⁴ *Documenta Romaniae Historica C. Transilvania*, vol. XIV (1371–1375), Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Susana Andea, Lidia Gross, eds., București, Editura Academiei Române, 2002, p. 93–94 [infra: *DRH-C*].

¹⁵ *DRH-C*, vol. X, p. 99.

Deci, regele poruncește ca deținătorii de vămi să nu mai permită abuzuri împotriva sibienilor pe orice căi ar merge cu mărfurile lor, fie prin Meseș, pe la Oradea sau pe la Deva. Mai reglementează regele că dacă vreunul din acești deținători de vămi ar avea vreo pricină împotriva lor, să-i urmărească înaintea judeului și juraților Sibiului¹⁶.

În deceniul VII al secolului al XIV-lea, negustorii sibieni au primit o serie de privilegii pentru activitățile de comerț pe diverse drumuri din regatul Ungariei, între Buda și Slavonia, precum și spre părțile de miazănoapte, spre Polonia. În 21 septembrie 1370, regele Ludovic poruncește tuturor deținătorilor de vămi să respecte scutirea de orice taxă vamală a negustorilor sibieni (și brașoveni) care făceau negoț între Buda și Zagreb și în direcția inversă, cu excepția obligației de plată a tricesimei, care urma să fie încasată la Buda¹⁷. În 18 noiembrie 1371, reprezentanții orașului Sibiu solicitau și obțineau de la regele Ludovic dreptul de a merge cu mărfurile lor spre părțile Poloniei, urmând să plătească vămile la fel ca negustorii din Cracovia, Cașovia și Levoča¹⁸. Porunca regelui era ca, după ce-și vor fi plătit vămile și plățile cuvenite, să fie lăsați de deținătorii vămilor să treacă liberi oriunde și de câte ori va trebui. Acordarea acestui privilegiu a survenit după ce Ludovic I a devenit rege al Poloniei.

Un exemplu care ne permite să vedem dincolo de privilegiile regale de scutire se referă la aranjamentele pe care sibienii și alți negustori trebuie să le fi negociat cu deținătorii de vămi cu privire la cuantumul obligațiilor și, probabil, la regulile de respectat în vămi. În 13 martie 1373, Ioan fiul lui Toma, *magister ianitorum regalium* și comite de Győr, poruncește vameșilor din subordinea lui să perceapă din mărfurile transportate înspre și dinspre Viena de negustorii din Sibiu, fie că mergeau pe drumul către Buda, fie pe cel către Székesfehérvár (Alba Regală), tot atât cât plăteau negustorii din Buda¹⁹. În 12 noiembrie 1375, același Ioan fiul lui Toma de *Gwnyu*, comite de Győr, anunța pe vameșii săi, din locurile de vamă regale, care deveniseră ale sale prin moștenire, că a acordat unor negustori ardeleni („quidam mercatores partis Transilvaniae ad nos venientes ad telonia nostra et regalia apud nos habita versus Budam in via, quae ducit ad possessiones Kwch et Banhida, in eundo et redeundi ipsorum mercimoniis promittunt transituros.”²⁰) plata acelorași taxe de vamă ca cele plătite de negustorii din Buda²¹. Așadar, clarificarea unor reguli de tranzit, precum și cuantumul taxelor erau obținute cel puțin parțial prin înțelegeri cu deținătorii vămilor.

¹⁶ *Ibidem*, p. 99–100.

¹⁷ *Urkundenbuch*, II, 1342 bis 1390, Hermannstadt [Sibiu], Franz Michaelis, 1897, p. 361–362.

¹⁸ *DRH-C*, vol. XIV, p. 93–94.

¹⁹ *Urkundenbuch*, II, p. 401.

²⁰ *Ibidem*, p. 438.

²¹ *Ibidem*, 439: „quatenus quodcumque et quotienscumque praescripti mercatores partis Transilvaniae, ut praemittitur, cum ipsorum rebus et bonis ad nos devenerint eosdem simul cum ipsorum rebus libere et pacifice exacto camerae prius ipsorum telonio iusto modo praemisso ipsis gratiose facto abire permittatis et aliud contra formam nostrae gratiae non factur”.

Expunerea șirului de aranjamente privind tranzitarea locurilor de vamă, solicitate de sibieni, poate fi întrerupt pentru a ilustra disfuncționalitățile apărute în perceperea de vamă din partea unor membri ai altor grupuri sau comunități privilegiate. Cazul orășenilor din Cluj poate fi utilizat ca un exemplu comparativ al experiențelor de nerespectare a privilegiilor de scutire care se întind pe câteva decenii în secolul al XIV-lea. În pofida privilegiului de scutire de vămi, aceștia au fost în diferite momente siliți de diverși oficiali sau reprezentanți ai unor deținători de vămi să plătească taxe pe mărfurile sau bunurile lor. Unul dintre exemplele grăitoare este înregistrat chiar în porunca regelui Ludovic cel Mare, adresată la 24 ianuarie 1378 voievodului Transilvaniei, prin care i se pune în vedere să ia măsuri împotriva celor care cereau vamă de la orășenii din Cluj. Ne interesează aici categoria celor care, potrivit plângerii formulate de reprezentantul clujenilor, se făceau vinovați de aceste fapte: „unii comiți, castelani, slujbași, nobili, parohi ai bisericilor și oameni cu moșie, precum și alți oameni de orice altă stare din acele părți ale Transilvaniei, care au vămi pretutindeni, și vameșii și slujbașii lor, și mai ales episcopul bisericii Transilvaniei.”²² Categoriile de deținători de vămi și slujbașii lor sunt, se vede, foarte variați, de la slujbași ai regelui la clerici și nobili, precum și oficiali ai acestora. În 9 noiembrie 1380, regele Ludovic I le comunica comiților, castelanilor, nobililor și oficialilor care aveau vămi în *prouincia Zilagh et alias extra terminos terrarum Transiluanarum*, căroră li se va arăta scrisoarea sa, că s-au plâns credincioșii lui orășeni și oaspeți din Cluj: „quod vos in locis vestris tributibus ab ipsis praeter consuetum tributum panes et vinum reciperetis et recipi faceretis incessanter et per hoc ipsos quadam *abusione et novitate adinventata* nimium aggravaretis. Unde nos cum exactionem huiusmodi panum et vini indebitam penitus aboliri et annihilari velimus nec sinamus eosdem cives et hospites de eadem de cetero aggravari, fidelitati vestrae firmissimo regio sub edicto mandamus, quatenus deinceps ab eisdem civibus et hospitibus nostris civitatis nostrae Coloswariensis vel aliquo ipsorum ac de curribus et rebus suis, quandocumque et quotienscumque per dicta loca vestra tributaria transitum fecerint, panes et vinum recipere aut recipi facere non praesumatis nec ad donationem ipsorum aliquo modo compellatis, immo a receptione eorundem panum et vini omnino desistere debeatis, exactis autem ab eisdem iustis et consuetis tributis cum denariis ipsos et quemlibet eorum in eundo et redeundo pe iamdicta vestra tributaria loca transire semper admittatis pacifice et quiete, aliud facere ...”²³

Din reclamațiile negustorilor ies la iveală informații despre solicitări nedatorate de vin și pâine percepute de la clujeni de vameșii din zona Sălajului și din alte părți.

²² DRH-C, vol. XV, p. 364, „quod nonnulli comites, castellani, officiales, nobiles, ecclesiarum rectores possessionatique ac aliis cuiusvis condicionis homines in eisdem partibus Transilvanis ubique tributa habentes et eorum tributarii seu officiales, specialiter autem episcopus ecclesie Transilvane, contra privilegiatam ipsorum libertatem ... ad loca tributorum ipsorum pervenerit, tributum ab eis exigendo...”.

²³ *Ibidem*, p. 533.

Vinul pare să fi fost exceptat în Franța secolului al XIII-lea de la interdicția de primire de daruri, măsură impusă de regele Ludovic IX slujbașilor regali²⁴. Să reținem că această practică a fost declarată „un abuz sau înnoire născocită” și că au fost interzise orice percepere de bunuri, cu excepția plății vămii obișnuite în bani.

În 29 martie 1383, regina Maria emitea o reglementare împotriva altor practici ale vameșilor din Óvár, denunțate de negustorii din Sibiu și din celelalte orașe regale ale Transilvaniei. Plângerea se referea la faptul că vameșii din Óvár le desfăceau mărfurile fără a le respecta obiceiul de a cântări o marcă de aur pentru fiecare car („nisi prius unam marcam auri curru appenderet”). Porunca reginei evoca respectarea vechiului obicei, atunci când vameșii doreau să desfacă mărfurile, cântărind mai înainte o marcă de aur, și putând să păstreze pentru sine toate lucrurile ascunse în carul respectiv („quidquid in ipso curru denegatum aut occultatum inveneritis, pro vobis conservetis”)²⁵. Controlarea mărfurilor, din perspectivă modernă, este un gest de la sine înțeles, însă se pare că la 1383 negustorii reacționau față de încălcarea unor practici care probabil puneau vameșilor unele piedici în verificarea încărcăturii carelor. Informațiile despre cuantumul taxelor vamale indică adesea carul ca unitate de măsură a diferite mărfuri. Practica aceasta ne pune în fața unei situații de limitare a libertății de acțiune a vameșului în raport cu negustorii.

În 13 august 1388, regele Sigismund porunca vameșilor, și în general deținătorilor de locuri de vamă, să nu mai confiște caii de tracțiune de la carele încărcate cu mărfuri ale sibienilor. Cel mai probabil, astfel de confiscări surveniseră în locurile de vamă de la ieșirea din regat, fiind justificate de vameși prin interdicția de export a cailor²⁶. Porunca regelui adăuga și o altă clauză, și anume plata unei sume de 12 florini de aur de fiecare cal estimat de ei ca având valoare mai mare de suma respectivă. Confiscarea animalelor de tracțiune pe motivul interdicției exportului de cai avea pe de-o parte o componentă ce corespundea unor reglementări în vigoare, dar pe de altă parte, conținea și un segment de ambiguitate care permitea vameșilor să procedeze arbitrar. Animalele de povară puteau fi considerate mărfuri în măsura în care negustorii le-ar fi vândut dincolo de graniță, dar pe de altă parte, presupunând că la întoarcere aduceau cu ei alte mărfuri, ei nu se puteau dispensa de animalele de tracțiune.

În 16 ianuarie 1390, regele Sigismund pune în vedere locuitorilor celor 24 de orașe regale din Spiš și orașului Cașovia care, nesocotind privilegiile comerciale ale sibienilor acordate de regele Ludovic, le puseseră acestora piedici²⁷

²⁴ William Chester Jordan, *Anti-corruption campaigns in thirteenth century Europe*, „Journal of Medieval History”, 35/2 (2009), p. 213 (p. 204–219).

²⁵ *DRH-C*, vol. XVI, p. 341–342.

²⁶ *Urkundenbuch*, II, p. 630: „quomodo nonnulli ex vobis in locis tributorum vestrorum de curribus ipsorum mercibus oneratis equos reciperetis asserentes esse prohibitum equos de regno nostro educere per eosdem sic quod ipsi in vectura rerum mercimonialium ipsorum plurimum impenduntur.”

²⁷ *Urkundenbuch*, II, p. 641: „litteras [...] Lodovici regis [...] super nonnullis libertatibus et praeogativis seu gratiis mercantie ipsorum datas et concessas coram vobis et vestri in medio

că desconsiderarea actelor sale privilegiale era în sine un act care putea să declanșeze reacțiile defensive ale sibienilor și să îi determine să solicite din nou sprijinul regelui. Cu trei zile mai înainte, în 13 ianuarie 1390, regele emisese o poruncă tuturor deținătorilor de vămi din regat cu un conținut asemănător, legat de nesocotirea prevederilor privilegiului comercial dat de el însuși sibienilor și porunca de a respecta cu strictețe acel privilegiu²⁸. Nu se poate stabili cu certitudine dacă între aceste mandate regale din ianuarie 1390 și actul regal din 21 martie 1391 este o legătură directă. Presupunând că deținătorii de vămi au luat act de poruncile regelui, cu tot cu amenințările cu pedepsirea celor care nu ar fi respectat prevederile lor și s-au conformat, este de stabilit dacă în intervalul următor nu au reacționat prin introducerea unor noi reguli, care aveau de asemenea să stârnească reacțiile sașilor sibieni.

Stoarcerea unor venituri suplimentare prin aplicarea unor amenzi pentru motive mai mult sau mai puțin justificate pare a fi fost mobilul adoptării și aplicării unor reguli noi de tranzitare a locurilor de vamă. Este probabil vorba despre inițiativele unor vameși de a aplica în vămile lor diferite forme de constrângere a călătorilor la respectarea unor reguli noi de tranzitare a locurilor de vamă. Deși porunca de respectare a privilegiilor comerciale ale sibienilor adresată celor 24 de orașe din Spiš pare să indice piedici multiple puse de cei din acele locuri, nu sunt motive pentru a identifica zona aceasta ca una unde să fi apărut noile reguli reclamate. Pe de altă parte, reluarea aceluiași text în alte acte privilegiale până în anul 1405 poate sugera persistența aceluiași practici ale vameșilor.

Textul diplomei descrie acțiuni ale negustorilor la locurile de vamă, urmate de penalizări impuse de vameși, dar și taxarea unor bunuri, alimente sau valori care nu constituiau mărfuri sau chiar a darurilor pentru rege sau regină sau a darurilor funerare. În esență, noile reguli introduse de vameși au fost denunțate ca acte de vătămare cu violență și confiscări de bunuri și necinstire a comercianților sibieni²⁹. Noile reguli impuse au constat dintr-o serie de măsuri adoptate în scopul „disciplinării” celor care tranzitau locurile de vamă prin aplicarea unor amenzi pentru diverse fapte. Motivele pentru care negustorii puteau fi amendați erau diverse. Atunci când ajungeau la locul de vamă își legau caii fie de stâlpul sau

producerent et offerent, tunc vos easdem literas tamquam invalidas renueretis acceptare ac eas in suo robore seu firmitate observare penitus non velletis, immo ipsos mercatores et cives nostros praefatos contra libertates ipsorum eisdem in praemissis domini Ludouici literis datas in itinere et mercantia ipsorum multipliciter impediretis et per vestros impediri faceretis ipsos in personis et rebus ipsorum ut plurimum arestando in grande ipsorum prejudicium ...”

²⁸ *Ibidem*, p. 639–640.

²⁹ *Urkundenbuch*, III, p. 8: „quod cum ipsi aut aliqui ex eisdem ad provincias aut aliqua regni nostri climate in acquisitione suorum victuum necessariorum proficiscerentur, sicut per nonnullos nostros sic non minus aliorum tributarios seu teloneatores varias iniurias violentasque rerum et bonorum eorum ablationes ac illicitas suarum personarum dehonestationes quibusdam sinistris novitatibus per ipsos tributarios diversimode introductis creberrime et incompassibiliter paterentur in eo primarie.”

semnul locului de vamă ori în dreptul zidului sau casei vămii, vameșii îi amendau cu 40 de dinari³⁰. Alt motiv de impunere a unei amenzi în același cuantum era pătrunderea negustorilor purtând armele după obicei. Se pare că noua regulă impusă era aceea de a intra în incinta vămii neînarmați³¹. Un alt motiv de amendare era depășirea până la o oarecare distanță a stâlpului sau casei vămii sau a semnului de vamă de carele încărcate cu mărfuri³². O altă metodă de percepere a taxelor vamale consta din trimiterea unui însărcinat al negustorilor care făcea plata înainte de sosirea carelor cu mărfuri, urmând ca acestea să-și continue neîntrerupt drumul până la locul de găzduire. Această metodă a fost considerată de vameși o formă de evaziune de la plata vămii și, printr-o pără nedreaptă (*calumnia*), comercianții au fost acuzați și pedepsiți³³. Altă reclamație se referea la taxarea de către vameși a merindelor de drum ale negustorilor care călătoreau călare, fără care sau cu mărfuri, de asemenea taxarea darurilor destinate regelui sau reginei, precum și sumelor necesare unor tranzacții comerciale³⁴.

Preambulul hotărârii regale ne oferă posibilitatea de a constata modul în care rolul monarhiei este încadrat în această dispută dintre negustori și vameși. În esență, regele, ascultând de providența divină, cea care conduce și guvernează veșnic prin rațiune și care a făcut ca principatele și stăpânirile să ia ființă, se cuvine să fie smulse din rădăcină *sinistras novitates* care i-au oprimat pe supușii sai și monarhul să cârmuiască neamurile aflate sub puterea sa, astfel încât să fie aduse pe calea păcii și dreptății. Regulile de tranzitare a locurilor de vamă împreună cu amenzile aplicate și celelalte practici reclamate de sași au fost condamnate de rege ca obiceiuri greșite, abuzive și dămnabile: „omnes erroneas novitates et abusivas ac damnabiles consuetudines in dicti tribute receptione per ipsos tributarios, ut est antelatum,

³⁰ *Ibidem*, p. 9: „[...] quod cum ipsi fideles cives et hospites nostri aut aliqui ex eisdem simul ut puta vel singillatim ad loca dictorum tributorum pervenientes equum vel equos ipsorum ad columnam seu statuam signum tributariae solutionis decernentem vel ad parietem seu domum tributariam contingentem alligaverint, ex tunc tributarii super eos quadraginta denarius.”

³¹ *Ibidem*, p. 9: „[...] aut si etiam iidem cives et hospites nostri vel aliqui ex ipsis armis eorum necessariis more solito muniti in domum et praesentiam ipsorum tributorum praetextu solutionis tributi intrantes accesserint dicta arma eorum foris non reliquendo, similiter quadraginta denarios super eos exigent et extorquerent [...]”

³² *Ibidem*, p. 8: „Vel si etiam iidem cives et hospites nostri aut aliqui ex ipsis cum eorum curribus et rebus mercimonialibus ad loca dictorum tributorum pervenerint et equi eorum ipsos currus trahentes eandem statuam seu columnam sive domum tributariam aliquantulum pertransierint et aliquantisper post tergum reliquerint [...]”

³³ *Ibidem*, p. 8: „[...] aut ipsi cum dictis eorum curribus et rebus in hospitio descenderint et de eodem hospitio ad dictos tributarios accesserint iustum et verum tributum persoluturi, vel si aliqui ex eisdem civibus nostris cum dictis rebus eorum mercimonialibus ad dicta loca tributorum pergentes certum hominem ipsorum a campo propter celeriore expeditionem praemissae tributariae solutionis antemitterent et de ipsis rebus eorum iustum tributum persolvi faciendo in ipsisque locis dictorum tributorum non pausando pertransierint, praefati tributarii illico calumnia eis imposita asserentes, ipsos cum eorum rebus praedictis de dictionum tributorum locis fugitive et clandestine recesisse, ipsos rebus eorum praemissis prorsus spoliarent, dānificarent et creberrime disturbarent.”

³⁴ *Ibidem*, p. 9.

introducetas una cum praelatis et baronibus nostris cassamus, annullamus et in irritum perpetuo revocamus.”³⁵

Diploma continuă apoi cu prevederi care permit sașilor sibieni toate acele practici pentru care fuseseră anterior amendați, cu precizarea că pot să lege caii de stâlpul, semnul sau peretele vămii fără să fie amendați, că pot intra înarmați în clădirea vămii, că pot să se așeze la locul de popas fără a opri la vamă și ulterior pot să își trimită reprezentanții pentru efectuarea plăților obișnuite.

Ulterior diploma a fost reluată sau confirmată în mai multe rânduri. Doar cu puțin peste o lună mai târziu, în 25 aprilie 1391, regele Sigismund emitea o altă diplomă pentru sibieni, dar având același conținut ca aceea din 21 martie 1391³⁶. Apoi, în 8 decembrie 1393, Frank, voievodul Transilvaniei, a adaptat conținutul stipulațiilor diplomei din 21 martie 1391 referindu-se la abuzurile vameșilor voievodali. Voievodului i s-a solicitat emiterea diplomei de către George, fiul lui Petru, orășean din Sibiu, împuternicit de asemenea de cele șapte scaune săsești și satele aparținătoare. Plângerile cu privire la abuzuri se refereau la mai mulți vameși ai voievodului (*per nonnullos nostros teloniatos seu tributarios*)³⁷. Prevederile diplomei voievodului urmau să aibă valabilitate în districtele și comitatele voievodatului, fiind adresată comiților, castelanilor și oficialilor lor. Clauzele legate de abolirea amenzilor abuzive erau aceleași cu cele din diploma regelui.

În 31 ianuarie 1397, voievodul Știbor emitea la Cluj o hotărâre despre plățile neobișnuite de care se plânseseră mai mulți orășeni și negustori, pe care, atunci când mergeau spre Ungaria și mai departe cu mărfuri, vameșii îi împiedicau, impunându-le plăți suplimentare³⁸. Mandatul voievodului către deținătorii de vămi se referea la respectarea privilegiilor negustorilor, îndeosebi ale celor din Sibiu, interzicându-le să-i mai împiedice în vreun fel pe aceștia după ce și-au achitat taxele vamale datorate sau să le mai solicite alte plăți în afară de cele obișnuite. De asemenea, le interzicea vameșilor să mai pretindă taxe de trecere pentru carele neîncărcate sau negustorilor care călătoreau fără care, dar le-a cerut să poprească caii pe care i-ar fi dus spre vânzare³⁹. Deși plângerile cu privire la diferite plăți neobișnuite pretinse de vameși peste cele datorate ca taxe vamale sunt menționate, acestea nu au fost detaliate.

³⁵ *Ibidem*, p. 9.

³⁶ *Ibidem*, p. 26–29.

³⁷ *Ibidem*, p. 63–67.

³⁸ *Ibidem*, p. 174: „nonnulli cives et mercatores coram nobis praedictarum partium gravissima proponebant cum querela affirmantes, quando cum mercimoniis seu rebus mercimonialibus eorum ad regnum Hungarie et ultra proficiscere deberentur, ex tunc per teloniatos ac tributarios quousque hic in partibus habitis minus iuste impedirentur et ultra quam moris est seu consuetudo requirit angariarentur et ad superfluas cohortarentur solutiones in praeiudicium ipsorum valde magnum et gravamen.”

³⁹ *Ibidem*, p. 174: „Item volumus, quod annotatos cives et mercatores una cum eorum curribus videlicet non oneratis, qui in vulgari Theutonico leitwegen nuncupantur, cum equestribus, licet cum curru vel sine curru sint, absque omni solutione pecuniarum penitus et teloniae solutione liberos omnino dimittatis pertransire ita tamen, si qui equos exducere niterentur ad vendendum, volumus ut eosdem nostro nomine occupetis et arestetis, quousque aliud a nobis non habueritis in mandatis.”

În 4 decembrie 1397, regele Sigismund, aflându-se la Sibiu, a emis mandatul cu același conținut⁴⁰. Interpretarea necesității emiterii aceleiași hotărâri regale implică acceptarea că printre acele plăți neobișnuite reclamate de negustori se vor fi aflat și acele inovații înșelătoare desființate deja în 1391. Dar această ipoteză implică alte considerații care țin de măsurarea eficienței unor decizii regale în perioada respectivă, ceea ce necesită investigații amănunțite.

În 31 decembrie 1398, voievodul Știber poruncea nobililor unguri și români (mai ales castelanilor și vicecastelanilor din Hațeg și Hunedoara) să nu-i prigonească în vreun fel pe sibieni, din pricina uciderii familiarelor regali, atunci când vor veni cu mărfurile lor în regiunea respectivă⁴¹. Deși actul în sine nu este referitor la practicile din vămi amendate prin actul regal din 1391, ci la raporturile sibienilor cu ceilalți privilegiați din Transilvania, indirect, acesta aruncă o lumină asupra complexității raporturilor dintre locuitorii provinciei și a condițiilor de desfășurare a activităților comerciale de către sibieni. Detaliile nu le cunoaștem, dar se pare că uciderea familiarelor regali de către sibieni fusese de dată recentă, iar sibienii anticipau reacții de ripostă constând din prigonirea negustorilor din Sibiu ca represalii. Posibil ca familiarii respectivi să fi provenit din zona Hunedoara și Hațeg. Informația aceasta este de natură să completeze tabloul complex al desfășurării traficului comercial și potențialele greutăți care ar fi putut interveni în pofida existenței unor privilegii regale.

Seria de ordine și porunci care să-i protejeze pe negustorii sibieni a continuat și în anii următori. În 29 mai 1402, voievozii Nicolae Marczali și Nicolae Csáki, comiți de Szolnok și de Timiș, porunceau tuturor slujbașilor și deținătorilor de vămi să nu le pună piedici sibienilor în comerțul spre Austria și mai ales Viena, peste obligațiile legale⁴².

În 16 iunie 1404, de la Buda, regele Sigismund emitea a patra oară decretul regal de abolire a inovațiilor eronate ale vameșilor și de scutire a negustorilor sibieni de la acestea⁴³. Concomitent, regele Sigismund emitea un privilegiu identic cu cel al sibienilor pentru negustorii din Cluj, reprezentați de Cristannus, preotul din Cluj, și judele orașului, Nicolae zis *Mwen*⁴⁴. Aceleași precizări erau legate de abolirea noutăților din vămi din 1391 și de acordarea drepturilor de tranzitare a vămilor, identice cu ale sibienilor. Apoi, în 21 martie 1405, regele Sigismund

⁴⁰ *Ibidem*, p. 187–189.

⁴¹ *Ibidem*, p. 229: „Stiborius vaivoda Transilvanus comesque in Zolnuk universis et singulis nobilibus tam Vngaris quam Olachis, castellanis, vicecastellanis et praesertim castellanis in Haczak et Huniad constitutis [...] strictissime praecipiendo mandamus, quatenus dum et quando fideles nostri cives de Cibinio tam pedites quam equites cum eorum rebus mercimonialibus ad vos et ad vestra territoria pervenerint, eosdem pretextu homicidii nunc de proximo per eosdem in familiaribus regalibus perpetrati non impediatis, arestetis nec quovis modo molestare seu perturbare praesumatis [...]”

⁴² *Urkundenbuch*, III, p. 266–267.

⁴³ *Ibidem*, p. 314–317.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 317–320.

emitea pentru a cincea oară actul de desființare a înnoirilor din vămi pentru sibieni⁴⁵. În sfârșit, pe 26 februarie 1406, regele Sigismund a confirmat actul privilegiat din 21 martie 1391, de data aceasta însă explicația confirmării actului a fost cea a pierderii sigiliului regal⁴⁶.

Însă în 11 septembrie 1404, conform dării de seamă a voievodului Știber, regele scria castelanului de Buda, *Zoelo de Nassis*, și fratelui acestuia, Ioan, că i se plânseseră toți orașenii și negustorii din Transilvania de faptul că li se încasau vămi pentru mărfurile pe care le transportau prin Buda de către Hertlin și alți deținători de vămi. Regele porunca castelanilor să-l constrângă pe Hertlin și pe ceilalți deținători de vămi să perceapă taxele vamale pentru fiecare car încărcat, și nu pentru fiecare marfă din car⁴⁷. Incidentul privea modul de percepere a vămii, și nu amendarea negustorilor pentru vreo pricină stabilită de oficialii locului.

În 4 iulie 1405, regele desființează vama de la Sânnicoară, de lângă Cluj, care ținea de cetatea regală Lita, ca urmare a pierderilor provocate negustorilor⁴⁸. În 28 iulie 1405, regele Sigismund porunca tuturor castelanilor regali, slujbașilor și vameșilor, cu privire la noua hotărâre (*decretum novum*) privind scutirea tuturor negustorilor și a oamenilor de orice stare de la orice plată vamală pentru lucruri, bunuri, cai și alte animale și mărfuri, punându-le în vedere ca de la oaspeții, orașenii și negustorii din Cluj să nu îndrăznească să ceară nicio vamă pentru niciun fel de bunuri de schimb, amenințându-i cu pedepse în cazul nerespectării poruncii regale⁴⁹.

La capătul acestei urmăriri cronologice a evoluției raporturilor dintre negustorii din Sibiu și vameși, semnalate de diploma din 21 martie 1391, se pot schița câteva constatări preliminare. Este posibil ca noutățile introduse de vameși și reclamate de sibieni regelui Sigismund să fi fost într-adevăr de dată recentă. Nu se poate face însă o legătură certă între poruncile regale din 1390, legate de respectarea privilegiului comercial al sibienilor, emis de regele Ludovic, dar nu este exclus ca în anumite

⁴⁵ *Ibidem*, p. 334–337.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 391–393.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 329: „[...] quatenus eosdem Hertlinum et alios tributa tenentes ad id compellere debeatis, ut receptis tributis de curribus totis oneratis et non de singulis ac specialibus rebus conducendis, prout libertas et consuetudo ipsorum Transilvanorum exigit recipere praesumant.”

⁴⁸ *Ibidem*, p. 361: „tam regnicolis nostris quam extraneis cum mercibus ac aliter regnum nostrum perlustrantibus et ad locum dicti tributi venientibus multa damna in rebus, vexationes et iniurias in personis per calumniarum adinventionem et iniustorum tributorum exactionem diversimode hactenus intulissent et adeo inferre non cessarent de praesenti, quod compures mercatores et alii viatores terrore ipsorum tributariorum affecti et attoniti ad partes nostras Transsiluanas praedictas et praecipue civitatem Koloswar vocatam accedere non auderent et properare [...]. Nolentes itaque incommoditates nostrorum regnicolarum et praecipue fisci nostri defectum exinde provenientes ulterius tollerare, quin immo cupientes salutem nostram, cui ratione praevia, cum ipsi tributarii non propria sed regia auctoritate suffulti talia facere valeant et exercere, posset in die examinis districti iudices derogare, consulere et huiusmodi hucusque male gestis finem dare salutarem, praefatum tributum ipsiusque exactionem et receptionem motu proprio ex certa scientia et de regiae potestatis plenitudine [...] ad hoc accedente consilio revocamus, cassamus, annihilamus et penitus abolemus perpetuis futuris temporibus [...]”

⁴⁹ *Ibidem*, p. 366–367.

locuri de vamă să se fi recurs la amendarea negustorilor sibieni în scopul obținerii unor venituri compensatorii. Nu se pot exclude nici practici precum cele reclamate în plângerile lor împotriva piedicilor întâmpinate în drumurile lor spre Polonia sau în regiunea Spiș. Tranzitarea locurilor de vamă se făcea în baza unor obiceiuri și aranjamente, așa cum rezultă din documentele păstrate în arhiva Sibiului referitoare la tranzitarea pe drumurile dintre Buda și Viena. Intrarea negustorilor sibieni pe drumurile comerciale din vestul și nordul regatului s-a făcut prin concedarea acelorași obligații și drepturi de care se bucurau negustorii din Buda sau cei din nordul regatului. Abaterile de la aceste drepturi par să fi generat apelul sibienilor la sprijinul regelui, și nu mai puțin obținerea sprijinului monarhic în desființarea și abolirea procedurilor de tranzitare a vămilor din 1391. De la actul normativ la punerea sa în practică, însă, informațiile noastre sunt precare. Ceea ce dă de gândit este repetarea actului de desființare a acelor *sinistras novitates* în cel puțin șase rânduri. Una dintre explicațiile posibile este cea a persistenței unor astfel de practici în următorii ani, până la 1405, cel puțin. Explorarea în continuare a materialului documentar referitor la interacțiunile dintre negustori și vameși poate să aducă informații suplimentare care să contribuie la înțelegerea acestui segment de viață economică și dezvoltare instituțională din perspectiva corupției și anticorupției medievale.